

MOLIYAVIY TAHLILNI TASHKIL ETISH VA UNI O‘TKAZISH TARTIBINI TAKOMILLASHTIRISH

Boltaev Abror Sayitmuradovich

Alfraganus University “Buxgalteriya hisobi va soliq”

kafedراسi mudiri, PhD, dotsent

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14874440>

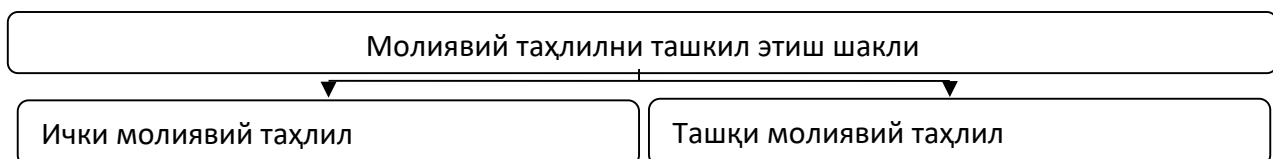
Annotatsiya: Mazkur tezisda xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarda moliyaviy tahlilni tashkil etish va uni o‘tkazish tartibi iqtisodchi olimlarning yondashuvlari asosida tadqiq qilib o‘rganilgan. Moliyaviy tahlilni o‘tkazish bosqichlari taklif etilgan va shu asosda xulosa shakllantirilgan.

Kalit so‘zlar: moliyaviy tahlil, ichki moliyaviy tahlil, tashqi moliyaviy tahlil, moliyaviy tahlil rejasi va dasturi, ma‘lumotlar bazasi.

Bozor munosabatlari sharoitida xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarning barqaror faoliyat yuritishi oqilona boshqaruv qarorlarini qabul qilishni taqozo etadi. Buning uchun sub’ekt rahbariyati ichki va tashqi axborotlardan unumli foydalanishlari lozim. Bu esa, ulardan xo‘jalik sub’ektining moliya-xo‘jalik faoliyati natijalarini to‘liq tahlil qilib o‘rganishni va shu asosda kerakli axborotlarni shakllantirishni talab etadi. Chunki, tahlil natijalari asosida asosiy xo‘jalik jarayonlarini boshqarish, talab va taklifni o‘rganish, pul muomalasi, raqobat muhitiga moslashish borasida asosli xulosalarni shakllantirib, mavjud ichki imkoniyatlardan kelib chiqqan holda xo‘jalik faoliyati samaradorligini oshirish borasida tegishli qarorlarni qabul qilish imkonini beradi. Bu esa, xo‘jalik yurituvchi sub’ektning bozor munosabatlari sharoitida faoliyat yuritishi va rivojlanishini ta‘minlaydi.

Bugungi kunda moliyaviy tahlilni tashkil etish borasida rasmiy tartib-tamoyillar belgilanmaganligi sababli, uni tashkil etishda an’aniviy yo‘nalishlardan foydalanish mumkin.

Moliyaviy tahlil tashkil etish shakli bo‘yicha iqtisodchi olim M.Yu.Raximovning¹ fikriga ko‘ra ichki moliyaviy tahlil va tashqi moliyaviy tahlilni tashkil etish bo‘yicha tarkiblanishi maqsadga muvofiq (rasm).

Rasm. Moliyaviy tahlilni tashkil etish shakli bo‘yicha tarkiblanishi.

Ichki moliyaviy tahlil xo'jalik yurituvchi sub'ekt xodimlari tomonidan o'tkazilib, o'rganiladigan masalalar va foydalaniladigan axborot bazasining ko'lami kengligi bilan tashqi moliyaviy tahlildan farqlanadi. Chunki, uning axborot bazasiga tasdiqlangan moliyaviy hisobot ma'lumotlaridan tashqari moliyaviy hisobning barcha manbalarini kiritish mumkin. Shu bilan birga, uning quyidagi o'ziga xos jihatlari keltirish mumkin:

- ichki moliyaviy tahlil maqsadi va vazifalari ichki talablarga muvofiq belgilanganligi;
- oqilona boshqaruv qarorlarini tayyorlash borasida tahlilni o'tkazish imkoniyatining kengligi;
- xo'jalik sub'ekti rahbariyati talablaridan kelib chiqqan holda analitik ishni tashkil etish;
- ma'lumotlarni qayta ishlash imkoniyatlarining yuqoriligi;
- moliyaviy tahlil natijalari asosida belgilangan chora-tadbirlar ijrosini nazorat qilish imkonining mavjudligi.

Ichki moliyaviy tahlildan farqli ravishda tashqi moliyaviy tahlil vakolatli davlat organlari va boshqa xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tomonidan amalga oshiriladi. Tashqi moliyaviy tahlil faqat moliyaviy hisobot ma'lumotlari asosida xo'jalik yurituvchi sub'ektning moliyaviy holatini o'rganishni harakterlaydi. Ya'ni, xo'jalik sub'ektning aktivlari, o'z mablag'lari manbalari va majburiyatlarining o'zgarishiga, moliyaviy holati, moliyaviy natijalari va rentabellik darajasiga, pul mablag'lari harakati va xususiy kapitalning o'zgarishiga, moliyaviy va iqtisodiy salohiyatini aniqlashga qaratiladi. Uning ahamiyatli jihatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- axborotdan foydalanuvchilar va tahlil o'tkazish sub'ektlarining ko'pligi;
- tahlil qilib o'rganuvchi sub'ektlar maqsadining turli-tumanligi;
- tahlil faqat tasdiqlangan moliyaviy hisobot shakllari ma'lumotlariga asoslanishi sababli, o'rganiladigan masalalarning chegaralanganligi;
- axborotdan foydalanuvchilar uchun tahlil natijalaridan foydalanishning ochiqqligi.

Umuman xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda moliyaviy tahlilni tashkil etish tartib va qoidalari iqtisodchi olimlar N.A.Solovyeva², K.A.Pugina³, N.V.Klimova⁴, M.Q.Pardayev⁵, E.A.Akramov⁶, R.D.Dusmuratov⁷, M.Yu.Raximov⁸, A.S.Boltayev⁹

va boshqalarning asarlarida keltirib o'tilgan. Jumladan, iqtisodchi olim M.Q.Pardaev¹⁰ tomonidan moliyaviy tahlilni tashkil etish bosqichlari quyidagicha tarkiblanadi:

- tahlil maqsadini aniqlash va unga yondashish yo'llarini belgilash bosqichi;
- tahlil uchun taqdim qilinadigan axborotlar sifatiga baho berish;
- tahlil usullaridan foydalangan holda tahlil o'tkazish va uning natijalarini rasmiylashtirish bosqichi.

Mazkur moliyaviy tahlilni tashkil etish bosqichlari iqtisodchi olim tomonidan umumlashtirilgan holda tarkiblanib ifoda etilgan.

Iqtisodchi olim E.A.Akromov¹¹ tomonidan esa moliyaviy tahlilni tayyorlash va o'tkazish bosqichlari quyidagilardan iborat deb belgilangan:

- moliyaviy tahlilni o'tkazishning ishchi dasturini tuzish. Dasturda tahlilning maqsadi va vazifalari aniqlanadi;
- tahlilni o'tkazuvchilarning tarkibini aniqlash, ya'ni tahlil qiluvchilarning ro'yxatini tuzish;
- tahlil uchun foydalaniladigan iqtisodiy ma'lumotlarni to'plash;
- moliyaviy tahlilda foydalanadigan ko'rsatkichlar tizimini aniqlash;
- moliyaviy tahlil ko'rsatkichlarini hisoblash usullarini aniqlash;
- tahlilda foydalanadigan ko'rsatkichlarni hisoblash va ularni umumlashtirish;
- tahlil yakunlarini jadvallar va chizmalarda shakllantirish;
- moliyaviy tahlil natijasida xotima tayyorlab, unda tahlil yakunlari bo'yicha xulosalar chiqarib, kelgusida korxonaning moliyaviy holatini ko'tarishga bag'ishlangan tavsiyalar ishlab chiqish;
- moliyaviy tahlil yakunlarini maxsus yig'ilishda muhokama qilish;
- tahlil yakunlari bo'yicha muhokama natijalarini e'tiborga olib, korxonaning moliyaviy holatini ko'tarish maqsadida boshqaruv tizimini takomillashtirishga bag'ishlangan tadbirlar ishlab chiqib, ularni korxonah rahbariyatining maxsus qarorida ifodalash.

Ushbu tarkiblashda moliyaviy tahlilni tashkil etish bosqichlari kichik birlik bosqichlariga bo'lib ko'rsatilgan. Biroq, ayrim ko'rsatilgan bosqichlarni o'zaro umumlashtirish lozim. Masalan, *"tahlilni o'tkazuvchilarning tarkibini aniqlash, ya'ni tahlil qiluvchilarning ro'yxatini tuzish"* bosqichini *"moliyaviy tahlilni*

o'tkazishning ishchi dasturini tuzish" bosqichiga kiritish zarur. Chunki, ishchi dasturda bu bosqichda amalga oshiriladigan ishlar ko'rsatib o'tiladi.

Moliyaviy tahlilni tashkil etish quyidagi ketma-ketlikda o'tkazishni iqtisodchi olim M.Yu.Raximov¹² maqsadga muvofiq deb hisoblaydi:

1. Moliyaviy tahlil maqsadini belgilash va rejasini tuzish;
2. Moliyaviy tahlil yuzasidan ma'lumotlar bazasini to'plash;
3. Moliyaviy tahlilni bevosita o'tkazish bosqichi;
4. Tahlil natijalarini umumlashtirish va rasmiylashtirish bosqichi;
5. Qaror tayyorlash bosqichi;
6. Tahlil natijalarini realizatsiya qilish bosqichi.

Yuqorida iqtisodchi olimlarning moliyaviy tahlilni tashkil etish tartibi bo'yicha yondashuvlari turlicha bo'lganligini ko'rishimiz mumkin. Biroq ularning yondashuvlari bitta maqsadga ya'ni moliyaviy tahlilni tayyorlash va sifatli o'tkazishga qaratilganligini e'tirof etish kerak.

Bozor munosabatlari sharoitida xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda moliyaviy tahlilni sifatli tashkil etish va muvaffaqiyatli o'tkazish quyidagi tartibda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq (jadval).

Jadval

Moliyaviy tahlilni tashkil etish va o'tkazish bosqichlari

	Moliyaviy tahlil bosqichi	Amalga oshiriladigan ishlar
	Moliyaviy tahlilni tashkil etish va o'tkazishning rejasini va dasturini tuzish bosqichi	Moliyaviy tahlilni tashkil etish va o'tkazish rejasini va dasturini tuzish va o'tkazishning rejasini va dasturini tuzish bosqichi. Unda quyidagilar aniq belgilangan va ko'rsatilgan bo'lishi shart: tahlilning maqsadi va vazifalari aniqlash; tahlil ob'ektini aniqlash; tahlil mazmunini izohlash; tahlil o'tkazuvchilar tarkibi va ularning vazifalarini belgilash; tahlil o'tkazish vaqti va muddatini belgilab olish; tahlil manbalari aniqlab olish; tahlil natijalarini rasmiylashtirish tartibini belgilash.
	Moliyaviy tahlil yuzasidan ma'lumotlar bazasini to'plash va qayta ishlash bosqichi	Ushbu bosqichda quyidagi ishlar amalga oshiriladi: <ul style="list-style-type: none"> - tahlil uchun axborot manbalarini to'plash; - tahlil uchun foydalaniladigan qo'shimcha zarur ma'lumotlarni to'plash; - to'plangan ma'lumotlarni tahlilga mos holda soddalashtirish;

		<ul style="list-style-type: none"> - tahlil uchun zarur jadval, sxemalar va diagrammalar maketlarini tuzish; - tahlil usullarini aniqlab olish.
	Moliyaviy tahlilni o'tkazish bosqichi	<p>Bu asosiy bosqich bo'lib, unda quyidagi ishlar amalga oshiriladi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - mezon ko'rsatkichlarini aniqlash; - ko'rsatkichlarni hisob-kitob qilish va naijalarni baholash; - natijaning o'zgarishiga ta'sir ko'rsatgan omillarni aniqlash hamda ularning ta'sir darajalarini hisoblash; - natijaga ta'sir ko'rsatgan har bir omilning kelib chiqish sabablarini o'rgangan holda baho berish; - natijalarni umumlashtirish va xulosa tashyorlash.
	Moliyaviy tahlil natijalarini rasmiylashtirish va chora-tadbirlarni belgilash bosqichi	<p>Bunda moliyaviy tahlil yakunlanadi va tahlil natijalari baholangan holda kerakli chora-tadbirlar belgilanadi. Ya'ni:</p> <ul style="list-style-type: none"> - tahlil natijalari hisobot shaklida rasmiylashtiriladi; - tahlil natijalarini muhokama qilish; - tahlil natijalariga asoslangan holda yo'l quyilgan kamchiliklarni bartaraf etish chora-tadbirlari belgilanadi; - xo'jalik yurituvchi sub'ekt ichki imkoniyatlari o'rganilgan holda faoliyat samaradorligini oshirish yo'llari belgilanadi.
	Moliyaviy tahlil natijalarini amaliyotga tadbiq etish bosqichi	<p>Bu bosqichda tahlil natijalari asosida belgilangan chora-tadbirlar va aniqlangan imkoniyatlar xo'jalik yurituvchi sub'ekt faoliyatiga qo'llash yo'llari ko'rsatiladi. Ya'ni:</p> <ul style="list-style-type: none"> - foydalanilmagan ichki imkoniyatlarni sub'ekt faoliyatiga qo'llash tartibi ko'rsatiladi; - faoliyat samaradorligini oshirish bo'yicha berilgan tavsiyalar joriy etiladi; - aniqlangan ilg'or g'oya va tajribalarni amaliyotda qo'llash shart-sharoitlari ko'rsatib

	beriladi; - belgilangan chora-tadbirlarning bajarilishi va ularning natijalari nazorat qilish tartibi belgilanadi.
--	--

Albatta xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda moliyaviy tahlilni tashkil etish va o'tkazishni sub'ekt rahbari amalga oshiradi va u yuqoridagi moliyaviy tahlil bosqichlari talablariga rioya etilishini ta'minlashi shart.

Moliyaviy tahlil natijalari hisobot shaklida rasmiylashtirilib, xo'jalik yurituvchi sub'ektning navbatdagi kengashi kun tartibiga muhokama uchun quyiladi va tegishli qaror qabul qilish orqali tasdiqlanadi.

Xulosa qilib aytganda, moliyaviy tahlilni tashkil etish taklif etilgan tartibda amalga oshirilishi xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda moliya-xo'jalik faoliyatini yaxshilash va samaradorligini oshirish, moddiy, mehnat va moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish, moliyaviy holatini yaxshilash borasida oqilona boshqaruv qarorlari qabul qilishda muhim ahamiyat ega hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Соловева Н.А., Медведева Е.А. Анализ основных средств и эффективности их использования. Учебное пособие. –Красноярск, 2006. -54 с.
2. Пугина К.А. Методика проведения анализа основных средств. // К.А.Пугина, С.Н.Хуаде, В.А.Сухенко. // Новая наука: от идеи к результату. 2015. Но 6-1. С. 123-125.
3. Климова Н.В. Направления совершенствования методики анализа состояния и эффективности использования основных средств. Экономический анализ: теория и практика. 6 (111), 2008. 22-30 стр.
4. Акромов Е.А. Korxonalarining moliyaviy holati tahlili. O'quv qo'llanma. – T., 2007. -18 bet.
5. Boltaev A. S. IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL ASPECTS OF RECOGNITION AND ASSESSMENT OF BIOLOGICAL ASSETS //Frontline Marketing, Management and Economics Journal. – 2023. – Т. 3. – №. 12. – S. 30-44.
6. Boltaev A. S. Sotish rentabelligi tahlili: milliy va xalqaro tajriba //Ekonomika i finansы (Uzbekistan). – 2014. – №. 2. – S. 52-57.
7. Dusmurotov R.D., Boltayev A.S. Moliyaviy tahlil. "Iqtisod-Moliya", 2020. 162-180 betlar.
8. Pardaev M.Q., Isroilov J.I., Isroilov B.I. Iqtisodiy tahlil: O'quv qo'llanma. –T, 2017. -336 b.

9. Raximov M.Yu. Iqtisodiyot sub'ektlari moliyaviy holatining tahlili. –T.: “IQTISOD-MOLIYa”, 2013. – 65 b.
10. Sayitmuradovich B. A. BASIC TOOLS AND SOME ISSUES OF THEIR ANALYSIS //E Conference Zone. – 2024. – S. 8-11.

